

Тихомирова Галина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
g.tykhomyrova@mdu.in.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9424-1232?lang=en>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Інтеграційні процеси до європейської правової спільноти неможливі без повноцінної адаптації національного законодавства до європейських правозахисних стандартів. Останні безумовно акумульовані і в рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а тому аспекти застосування цих рішень в Україні є дуже принциповими.

Розпочати потрібно з того, що проблема застосування практики ЄСПЛ постає з більш широкою проблемою: співвідношення міжнародного права і національно-правових норм, і зокрема, місця рішень міжнародних судів в правовій системі України. В Україні співвідношення міжнародних договорів і Основного Закону базується на концепції ратифікації. Остання є складним за своєю суттю і довготривалим процесом. Основна проблема полягає у відсутності встановлених часових меж для ратифікації міжнародних договорів. Це значно затягує процедуру, а тому науковцями неодноразово висловлювались пропозиції щодо внесення змін до законодавства, якими буде чітко закріпленний часовий період ратифікації [1, с. 4].

Конституційно закріплено, що міжнародні договори, на які надано згоду Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства [2]. Враховуючи особливості співвідношення міжнародно-правових договорів з Конституцією України, з національними законами, видається більш коректною конструкція входження міжнародних договорів до вітчизняної правової системи, а не набуття ними статусу складової частини національного законодавства. До того ж, це значно спростило б процедуру застосування міжнародно-правових норм. Такий підхід є доволі поширеним. Наприклад, міжнародні договори визнаються складовою національної системи права в Австрії [6, с. 14]. Відповідно, аргументується необхідність здійснити зміни до положень Конституції нашої держави на предмет входження міжнародних договорів до національної правової системи.

Не зважаючи на сьогоденне підвищення ролі міжнародного судочинства, Конституцією України не встановлено місця рішень міжнародних судових органів в рамках вітчизняної правової системи. Практично, це породжує певні проблеми застосування вітчизняними судами відповідних рішень. З цього приводу слід додати, що рішення цього суду не є обов'язковими для України, адже остання поки що не є членом Європейського Союзу. Одночасно із цим, використання подібних рішень має безумовно позитивний ефект, є корисною практикою. З врахуванням цього, на нашу думку, потрібне конституційне встановлення місця рішень міжнародних судів у національній правовій системі. Це сприятиме уникненню помилкових посилань на судову практику та внесе чіткість в процес правозастосування.

У вітчизняній правовій системі склалися умови, коли формальний пріоритет щодо законів має Європейська Конвенція з прав людини, але найвищий пріоритет все-таки належить Конституції України. Тобто, за наявності конфлікту між національними законами та рішеннями Європейського суду, верховенство має належати останньому. В умовах конфлікту між Основним Законом та рішеннями ЄСПЛ, пріоритет знаходиться у конституційних норм.

Аналіз співвідношення міжнародних норм в цілому і європейських зокрема, із національним правом, має суттєве значення для вдосконалення механізму забезпечення прав людини. В українських правових реаліях подібному вдосконаленню сприяє ефективне застосування практики ЄСПЛ. Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» приписує українським судам використовувати практику ЄСПЛ, але не тлумачить, що входить у це поняття [3]. Питання у тому, чи зобов'язані вітчизняні суди використовувати практику суду лише щодо України або усю практику ЄСПЛ. До того ж відсутня зрозумілість стосовно того, чи входять до поняття «практика ЄСПЛ» тільки рішення по справах (прецедентна практика) або логічним є також віднесення до його змісту адміністративних та процесуальних рішень ЄСПЛ. Законодавцем також не конкретизовано віднесення до категорії «практика ЄСПЛ» рішень Палати суду щодо обов'язкових для держави тимчасових заходів, котрі передбачено Регламентом суду [4].

Враховуючи здійснений аналіз законодавчих положень та виявлені недоліки, вважається аргументованим ініціювати зміни до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Зокрема, пропонується викласти в оновленій редакції п. 1 ст. 1 Закону, яка буде містити розширювальне тлумачення дефініції «практика суду», а саме за рахунок включення до змісту дефініції таких складових як, діяльність ЄСПЛ, рішення суду як кінцевий результат такої діяльності і сукупний правозахисний досвід. До того ж, пропонується в оновленій редакції змінити трактування категорії «рішення ЄСПЛ, обов'язкові для застосування» на предмет долучення до відповідного переліку рішення ЄСПЛ щодо прийнятності справ та рішення ЄСПЛ у справах проти інших держав, якими встановлено порушення гарантованих Конвенцією прав та свобод людини. На нашу думку, відповідні зміни позитивно сприяли б виконанню Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

Наступні законодавчі приписи, а саме передбачені ст. 18 Закону, встановлюють порядок посилання на Конвенцію та практику суду. Ці положення породжують складності для практичного застосування українськими суддями стандартів ЄСПЛ.

На наше переконання, з врахуванням наявних практичних проблем використання автентичного тексту рішень ЄСПЛ, доцільним буде здійснити зміни у вітчизняному законодавстві в контексті встановлення процедури офіційного перекладу не тільки рішень суду проти нашої держави, а й рішень Європейського суду, ухвалених проти інших держав. Адже останні беззаперечно містять розроблені правозахисні стандарти, які так потрібні в національному правовому полі.

Щодо процедури використання практики Європейського суду, окрім мовних проблем виявляються і прогалини, пов'язані із процесами тлумачення правових категорій. Правотлумачна діяльність вітчизняних органів влади, які застосовують практику ЄСПЛ, буде результативною виключно у випадку глибокого осмислення автономно трактованих конвенційних норм.

Враховуючи передові тенденції розвиненої правової спільноти, особливого значення набуває правова експертиза проєктів законодавчих актів в світлі їх відповідності міжнародним зобов'язанням держави. Окрім впровадження юридичної відповідальності за неподання нормативного акту на правову експертизу суб'єктом правотворчості та за неврахування висновків такої експертизи, вважається за доцільне нормативно встановити періодичність проведення правової експертизи нормативних актів. Така періодичність повинна базуватись на принципах об'єктивності та розумності з врахуванням наявних ресурсів у суб'єкта проведення експертизи. Тобто, спеціальна правова експертиза проєктів нормативних актів повинна проводитись з тією періодикою, яка враховує, по-перше, їх кількість і, по-друге, завантаженість Органу представництва. Невиконання зазначених умов може призвести до негативних наслідків: перетворення якості в кількість, або декларативний характер законодавчого припису і відсутність перевірки як такої.

На підставі дослідження положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», можна дійти висновків, що ними врегульовано саме особливості застосування практики ЄСПЛ. Умовно кажучи, виокремлюється чотири напрямки таких особливостей, де перший пов'язаний із встановленням місця міжнародно-правових норм у правовій системі України. Другий напрямок стосується законодавчих пропозицій щодо вдосконалення застосування рішень ЄСПЛ. Третій, серед розглянутих напрямків, містить розбір недоліків Закону щодо порядку посилання на Конвенцію та практику суду. Зокрема, мова йде про проблеми автентичного тексту та автономного тлумачення положень ЄСПЛ. І останній напрямок пов'язаний з пропозиціями підвищення ефективності правової експертизи нормативних актів на відповідність Конвенції та практиці суду. Отже, для того, щоб зазначені приписи були не просто декларативними, необхідна розробка реального механізму впровадження. Це, передусім, передбачає внесення змін до Конституції України та відповідного національного законодавства.

Список літератури

Буткевич О. В. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2017. С. 3–28.

Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, *Відомості Верховної Ради*. 1996. С. 9.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № **3477-IV**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

Регламент Суду : офіц. текст від 04.11.1998 р. № 980_067. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text

(дата звернення: 08.11.2023).

Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2017. 230 с.

Савенко М. Д. Міжнародне право в національній правовій системі за основним законом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 11–17.

Степанова С. В. Проблеми застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 52–62.